ZAMONAVIY YOSHLAR TAFAKKURIDA «KECHIKTIRILGAN HAYOT SSENARIYSI»NING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK VA HUQUQIY-TARBIYAVIY JIHATLARI

Umaraliyev Ravshanbek Zohidjon o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

E-mail: ravshanbekumarov752@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy yoshlar, xususan, talaba-yoshlar hayotida uchrashi mumkin bo‘lgan «kechiktirilgan hayot ssenariysi»ning ijtimoiy-psixologik mazmuni, yuzaga kelish omillari hamda shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy faollikka ehtimoliy ta’siri tahlil qilinadi. Ushbu tushuncha klinik tashxis sifatida emas, balki insonning mazmunli hayotni kelajakdagi muayyan shart yoki voqea bilan bog‘lab, hozirgi imkoniyatlarini yetarlicha qadrlamasligi holatini ifodalash uchun qo‘llanadi. Maqolada mavzu yoshlar siyosatiga oid milliy qonunchilik bilan bog‘lanib, ta’lim muassasalarida amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish, psixologik-ma’rifiy ishlarni kuchaytirish va yoshlarning ijtimoiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashga doir takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: kechiktirilgan hayot ssenariysi, yoshlar psixologiyasi, vaqtni boshqarish, prokrastinatsiya, ijtimoiy faollik, yoshlar siyosati, shaxsiy rivojlanish, huquqiy ong.

Аннотация. В статье анализируется социально-психологическое содержание «сценария отложенной жизни», который может проявляться в жизни современной молодежи, в частности студентов, а также факторы его формирования и возможное влияние на личностное развитие и социальную активность. Данное понятие используется не как клинический диагноз, а для обозначения ситуации, когда человек связывает полноценную жизнь с определенным будущим событием или условием и недостаточно ценит возможности настоящего. Рассматриваются положения национального законодательства о молодежной политике и предлагаются меры по развитию практических навыков, усилению психолого-просветительской работы и поддержке социальных инициатив молодежи.

Ключевые слова: сценарий отложенной жизни, психология молодежи, управление временем, прокрастинация, социальная активность, молодежная политика, личностное развитие, правосознание.

Abstract. This article examines the socio-psychological meaning of the “deferred life scenario”, which may occur among contemporary young people, particularly university students. It discusses possible contributing factors and the potential implications for personal development and social engagement. The term is not used as a clinical diagnosis; rather, it describes a pattern in which a person associates a fulfilling life with a specific future event or condition and undervalues present opportunities. The article also considers Uzbekistan’s youth-policy legislation and proposes educational and practical measures to strengthen young people’s skills, psychosocial support and participation in social initiatives.

Keywords: deferred life scenario, youth psychology, time management, procrastination, social engagement, youth policy, personal development, legal awareness.

Kirish

Globallashuv, raqamli axborot oqimi va ijtimoiy munosabatlarning tez o‘zgarishi sharoitida yoshlarning vaqt, hayotiy maqsad va shaxsiy rivojlanishga munosabati muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayrim hollarda inson «haqiqiy hayot»ni oliy ta’limni tamomlash, nufuzli ishga joylashish, moddiy farovonlikka erishish yoki oila qurish kabi kelajakdagi voqealar bilan bog‘laydi. Natijada hozirgi davr mustaqil qadriyatga ega hayot bosqichi sifatida emas, balki kelajakdagi hayotga tayyorgarlik davri sifatida qabul qilinishi mumkin. V.P. Serkin ilmiy ishlarida bu holat «kechiktirilgan hayot ssenariysi» (сценарий отложенной жизни) tushunchasi orqali yoritilgan[1].

Mazkur hodisani har qanday rejalashtirish yoki maqsad sari intilish bilan tenglashtirish to‘g‘ri emas. Kelajakni rejalashtirish shaxs rivojlanishining tabiiy va zarur qismidir. Muammo reja tuzishda emas, balki inson bugungi hayotini doimiy ravishda qadrsizlantirib, yashash, o‘rganish, muloqot qilish va tashabbus ko‘rsatishni noma’lum kelajakka surib borishidadir. Shuningdek, «kechiktirilgan hayot ssenariysi»ni mustaqil klinik tashxis

[1] Серкин В. П. Жизненные сценарии северян и их влияние на принятие решений // Колыма. — 1997. — № 4. — С. 20–23.

sifatida ko‘rsatish uchun yetarli asos mavjud emas; shu sababli ushbu maqolada u ijtimoiy-psixologik tavsiflovchi tushuncha sifatida qo‘llanadi.

O‘zbekistonda yoshlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash, ularning ma’naviy, intellektual hamda jismoniy kamolotiga ko‘maklashish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridandir. «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi Qonunning 4-moddasida ushbu siyosatning asosiy prinsiplari, 5-moddasida esa asosiy yo‘nalishlari belgilangan[2]. 2026-yil 20-apreldagi PF-66-son Farmon bilan tasdiqlangan «Yangi O‘zbekiston yoshlari — 2030» strategiyasida yoshlarning ta’lim olishi, bandligi, tashabbuskorligi, volontyorlik faoliyati va ijtimoiy ishtirokini kengaytirishga qaratilgan vazifalar nazarda tutilgan[3]. Shu jihatdan yoshlarning bugungi imkoniyatlardan oqilona foydalanishi masalasi nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy-tarbiyaviy ahamiyatga ham ega.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodlari

«Kechiktirilgan hayot ssenariysi» masalasi V.P. Serkinning 1997-yilda e’lon qilingan «Жизненные сценарии северян и их влияние на принятие решений» nomli maqolasida yoritilgan. HSE University ilmiy nashrlar bazasida ushbu ish «Колыма» jurnalining 1997-yil 4-soni, 20–23-betlarida chop etilgani qayd etiladi[4]. Serkin yondashuvida shaxsning hozirgi hayot sharoitini vaqtinchalik bosqich sifatida qabul qilishi va muhim hayotni kelajakdagi shart-sharoit bilan bog‘lashi muhokama qilinadi.

Shaxs kamoloti, maqsad qo‘yish va irodaviy sifatlar masalalari o‘zbek psixologiya adabiyotlarida ham o‘rganilgan. Xususan, E.G‘. G‘oziyevning «Umumiy psixologiya» asari shaxs psixologiyasiga oid nazariy qarashlarni o‘rganishda foydalanish mumkin bo‘lgan manbalardan biridir[5]. Bronnie Ware esa palliativ parvarish jarayonida kuzatgan

[2] O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi O‘RQ-406-son «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi Qonuni. 4–5-moddalar. https://lex.uz/acts/-3026246

[3] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 20-apreldagi PF-66-son Farmoni: «Yangi O‘zbekiston yoshlari — 2030» strategiyasi. https://lex.uz/uz/acts/-8155028

[4] Серкин В. П. Жизненные сценарии северян и их влияние на принятие решений // Колыма. — 1997. — № 4. — С. 20–23.

[5] G‘oziyev E. G‘. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010. — B. 184.

insonlarining hayot yakunidagi afsuslari haqida yozar ekan, o‘ziga mos hayot kechirishga jur’at qilmaganlik masalasini alohida qayd etadi[6]. Biroq Ware bayonlari nazorat guruhi va statistik tanlanmaga asoslangan ilmiy tadqiqot emas, balki muallifning kasbiy tajribasi va kuzatuvlariga tayanadi. Shu sababli undan umumiy statistik qonuniyatni isbotlovchi manba sifatida foydalanilmaydi.

Maqolada nazariy tahlil, qiyosiy yondashuv, induksiya va deduksiya hamda formal-yuridik tahlil metodlaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali kechiktirilgan hayot ssenariysining mazmuni ochib berildi; qiyosiy yondashuv yordamida kelajakni rejalashtirish bilan hozirgi hayotni muntazam ravishda ortga surish o‘rtasidagi farq ko‘rsatildi; formal-yuridik tahlil orqali yoshlar siyosatiga oid normativ-huquqiy hujjatlarning mavzuga daxldor qoidalari ko‘rib chiqildi. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, unda alohida so‘rovnoma yoki statistik tajriba o‘tkazilgani da’vo qilinmaydi.

Kechiktirilgan hayot ssenariysining yuzaga kelish omillari

Tahlil asosida mazkur holatni kuchaytirishi mumkin bo‘lgan bir nechta omilni ajratish mumkin. Birinchisi — ijtimoiy stereotiplar. «Avval mashaqqat, keyin rohat» kabi qarashlar muayyan sharoitda mehnatsevarlikni rag‘batlantirishi mumkin, biroq ular mutlaqlashtirilsa, inson hozirgi davrda ham rivojlanish va hayotdan mazmun topish mumkinligini e’tibordan chetda qoldiradi.

Ikkinchisi — raqamli muhit va ijtimoiy taqqoslash. Ijtimoiy tarmoqlarda ko‘pincha hayotning tanlangan, ijobiy va bezatilgan jihatlari namoyish etiladi. Bunday tasvirlarni kundalik hayotning to‘liq manzarasi deb qabul qilish ayrim yoshlarda o‘z imkoniyatlari va yutuqlaridan qoniqmaslikni kuchaytirishi mumkin. Biroq bu ta’sir barcha yoshlarda bir xil namoyon bo‘ladi, deb xulosa chiqarish mumkin emas.

Uchinchisi — muvaffaqiyatsizlikdan qo‘rqish va mukammallikka ortiqcha intilish. Xato qilishdan cho‘chigan shaxs muhim qarorlar, yangi tajriba yoki ijtimoiy tashabbuslarni boshlashni kechiktirishi mumkin. Bu jihat prokrastinatsiya bilan ayrim nuqtalarda kesishadi, ammo ikki tushuncha aynan bir xil emas: prokrastinatsiya muayyan vazifani kechiktirishni

[6] Ware, Bronnie. The Top Five Regrets of the Dying: A Life Transformed by the Dearly Departing. — Carlsbad: Hay House, 2012. — P. 37.

anglatsa, kechiktirilgan hayot ssenariysi insonning butun hayotiga va uning mazmuniga munosabatini ifodalashi mumkin.

Natijalar

Nazariy va huquqiy tahlil quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini berdi. Birinchidan, kelajakni rejalashtirish bilan hozirgi hayotni qadrsizlantirish o‘rtasida muhim farq mavjud. Maqsad sari intilish bugungi kundagi ta’lim, muloqot, dam olish, tajriba orttirish va ijtimoiy faollikni butunlay chetga surmasligi kerak.

Ikkinchidan, kechiktirilgan hayot ssenariysi ta’lim jarayoniga munosabatda ham namoyon bo‘lishi mumkin. Masalan, talaba bilim va amaliy ko‘nikmalarni egallash jarayonini qadrlash o‘rniga, o‘qishni faqat diplom olish vositasi sifatida ko‘rishi ehtimoli mavjud. Bunday yondashuv o‘quv motivatsiyasi va amaliy tajriba to‘plashga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Biroq mazkur bog‘liqlik ushbu maqolada statistik jihatdan o‘lchanmagan; u nazariy tahlil natijasida ilgari surilgan ehtimoliy xulosadir.

Uchinchidan, yoshlar siyosatiga oid qonunchilikda belgilangan ta’lim, bandlik, kamolot va ijtimoiy ishtirok yo‘nalishlari yoshlarning faolligini qo‘llab-quvvatlash uchun huquqiy asos yaratadi[78]. Ushbu imkoniyatlardan foydalanish esa yoshlarning shaxsiy tashabbusi, ta’lim muassasalarining tarbiyaviy faoliyati va tegishli tashkilotlarning amaliy ko‘magiga bog‘liq.

Muhokama

Kechiktirilgan hayot ssenariysini bartaraf etish kelajak maqsadlaridan voz kechishni anglatmaydi. Aksincha, strategik rejalashtirish va bugungi hayotga ongli munosabat o‘zaro uyg‘un bo‘lishi lozim. Shaxs uzoq muddatli maqsadlarini belgilashi bilan birga, ularga eltuvchi kundalik qadamlarning ham qiymatini anglashi zarur.

Ta’lim muassasalarida nazariy bilimlarni amaliy mashg‘ulotlar, loyihalar, volontyorlik, talabalar tashabbuslari va kasbiy yo‘naltirish bilan uyg‘unlashtirish muhim.

[7] O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi O‘RQ-406-son «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi Qonuni. https://lex.uz/acts/-3026246

[8] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 20-apreldagi PF-66-son Farmoni: «Yangi O‘zbekiston yoshlari — 2030» strategiyasi. https://lex.uz/uz/acts/-8155028

Bunday faoliyat talabalarga o‘z salohiyatini hozirning o‘zida sinab ko‘rish, xatolardan saboq olish va ijtimoiy tajriba orttirish imkonini beradi. Shuningdek, psixologik maslahat va ma’rifiy uchrashuvlar yoshlarning vaqtni rejalashtirish, ustuvor vazifalarni belgilash va muvaffaqiyatsizlikka konstruktiv munosabatda bo‘lish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Huquqiy-tarbiyaviy nuqtayi nazardan, yoshlarning faolligi faqat ularga imkoniyat yaratish bilan cheklanmaydi. Yoshlar o‘z huquq va imkoniyatlarini bilishi, qonuniy tashabbuslarda ishtirok etishi, jamiyat oldidagi mas’uliyatini anglashi ham muhim. 2026–2030-yillarga mo‘ljallangan «Yangi O‘zbekiston yoshlari — 2030» strategiyasida yoshlarning boshqaruv va qarorlar jarayonidagi ishtirokini kuchaytirish, ta’lim va bandlik imkoniyatlarini kengaytirish kabi vazifalar belgilangan[9]. Bu yo‘nalishlar yoshlarning kelajakni kutib yashash emas, bugundan boshlab jamiyat hayotida faol qatnashishiga sharoit yaratishi mumkin.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, kechiktirilgan hayot ssenariysi — insonning mazmunli hayotni faqat kelajakdagi muayyan voqea yoki shart bilan bog‘lab, hozirgi imkoniyatlarini yetarlicha qadrlamasligi bilan tavsiflanadigan ijtimoiy- psixologik holatdir. Uni kelajakni rejalashtirish yoki muayyan vazifalarni kechiktirish bilan aynanlashtirish mumkin emas. Ushbu holat yoshlarning ta’limga munosabati, shaxsiy tashabbusi va ijtimoiy faolligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin, biroq bu ta’sirning ko‘lami alohida empirik tadqiqotlar orqali aniqlanishi lozim.

Mavzu yuzasidan quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi:

1. Oliy ta’lim muassasalarida «Vaqtni boshqarish va shaxsiy samaradorlik» mavzusida amaliy treninglar tashkil etish.

2. Talabalarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog‘laydigan loyihalar, volontyorlik va kasbiy tajriba dasturlarini kengaytirish.

[9] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 20-apreldagi PF-66-son Farmoni: «Yangi O‘zbekiston yoshlari — 2030» strategiyasi. https://lex.uz/uz/acts/-8155028

3. Ta’lim muassasalaridagi psixologik xizmatlar va maslahat imkoniyatlarini yoshlar uchun qulay hamda ochiq shaklda rivojlantirish.

4. Yoshlar o‘rtasida ijtimoiy tarmoqlardagi axborotni tanqidiy baholash, sog‘lom turmush tarzi, mutolaa va jonli muloqot madaniyatini targ‘ib qilish.

5. Yoshlar siyosatiga oid qonunchilikda belgilangan imkoniyatlar, jumladan ta’lim, bandlik va ijtimoiy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari haqida huquqiy-ma’rifiy tushuntirish ishlarini kuchaytirish.

Eng muhimi, yoshlar kelajak sari intilish jarayonida bugungi kunni yo‘qotmasligi, maqsadga eltuvchi har bir bosqichni ham shaxsiy kamolotning mazmunli qismi sifatida qabul qilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 20-apreldagi PF-66-son «Yangi O‘zbekiston yoshlari — 2030» strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi Farmoni. https://lex.uz/uz/acts/-8155028

2. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi O‘RQ-406-son «Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida»gi Qonuni. https://lex.uz/acts/-3026246

3. Серкин В. П. Жизненные сценарии северян и их влияние на принятие решений // Колыма. — 1997. — № 4. — С. 20–23. https://publications.hse.ru/articles/125574099

4. G‘oziyev E. G‘. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010. — 544 b.

5. Ware, Bronnie. The Top Five Regrets of the Dying: A Life Transformed by the Dearly Departing. — Carlsbad: Hay House, 2012. — 256 p. https://bronnieware.com/regrets-of-the-dying/